

Sumirajući aktuelnu situaciju, možemo konstatovati da su objektivno prisutne i centripetalne i centrifugalne snage, te da se utoliko može govoriti o osciliranju psiholingvistike između statusa grane lingvistike i autonomnog interdisciplinarnog statusa. Predmetno dosta heterogena, teorijski tek načeta, metodološki neujednačena, ali puna obećanja, psiholingvistika privlači znatnu pažnju, a tek će budućnost jasnije zacrtati njen opšti pravac kretanja. Danas ima uticajnih zagovornika njene autonomije — dakako, među samim psiholingvistima.⁸ Međutim, veliko je pitanje koliko bi dobra donela preuranjena autonomija bilo psiholingvistici, bilo lingvistici u celini. Najbolja perspektiva psiholingvistike u ovoj fazi ipak neće biti u odvajanju od lingvistike — bar ako se pod psiholingvistikom misli na samu nauku, za razliku od pojedinaca ili ustanova posvećenih praktikovanju te nauke. A gledano iz ugla daljeg progressa lingvističke nauke u najširem smislu, pa i odraza toga progressa na planu životnih problema svakidašnjice, dalja dezintegracija lingvistike možda je u krajnjoj liniji manje korisna od jedne bogatije vizije njenog predmeta. Ne treba se bojati da bi taj predmet, očigledno od interesa za mnoge nauke, time ostao rezervisan za lingviste. Interdisciplinarnost ostaje neophodna, samo se njena suština ne mora videti u ubrzanom stvaranju i osamostaljivanju interdisciplina, nego se može potražiti i u sistematskoj saradnji već postojećih nauka.

Rudolf Filipović

PSIHOLINGVISTIČKI ASPEKT KONTRASTIVNE ANALIZE

1. Jedan od glavnih zadataka koji se pridaje psiholingvističkim studijama — teoretskim i primijenjenim — jest odgovoriti na pitanja kako se usvaja jezik djece, a kako ga stvaraju i razumiju odrasli i na koji način objasniti psihološke mehanizme na koje se oslanja naša upotreba jezika.

Kako su ti psihološki mehanizmi i procesi učenja jezika aktivni do nekog stupnja i u toku usvajanja stranog jezika, logično je da se obraćamo i psiholingvistici (jednako teoretskoj i primijenjenoj) kad se bavimo pitanjima nastave stranih jezika.

Jedan od ciljeva kontrastivne analize, osobito one primijenjene, jest unapređivanje nastave stranih jezika općenito, a procesa jezičnog usvajanja posebno, pa je njezina veza s psiholingvistikom neophodno potrebna i korisna. Zadatak je ovog priloga prikazati kakav udio može imati psiholingvistika u kontrastivnoj analizi ili, još određenije: odrediti povezanost kontrastivne analize s psiholingvistikom i mogućnost primjene metoda i rezultata istraživa-

⁸ Na primer, T. Slama-Cazacu (*op. cit.*, 93) nudi svoju viziju psiholingvistike kao »istinski interdisciplinarnog polja, a ne grane bilo psihologije bilo lingvistike«, koje treba da »održi svoju nezavisnost u konfrontaciji s psihologijom, pa također i lingvistikom«.

nja psiholingvistike (osobito onih koji se odnose na proces usvajanja stranih jezika) u kontrastivnoj analizi.

Iz iskustva znamo (pa i postojeća stručna literatura to potvrđuje) da je naše znanje o mnogim pojavama u vezi s jezikom općenito, a pojedinim jezicima posebno, još uvijek premaleno da odgovorimo na mnoga pitanja i da riješimo svaki problem s kojim se srećemo u našem radu: 1) kao nastavnici jezika (bez obzira na kojem nivou radili); 2) kao metodičari u ispitivanju postojećih metoda ili pronalaženju novih prikladnijih i efikasnijih; i 3) kao lingvisti-istraživači.

2. Priroda i ispitivanja jezičnih poremećaja, traženje najboljih načina poučavanja materinskog i stranih jezika u školama, najprikladnija i najkorisnija upotreba raznih tehnika masovnih komunikacija i mnogi drugi problemi bili su i jesu područja u kojima daljnji napredak u istraživanjima zavisi od poznavanja prirode jezika i njegove upotrebe.

U takvim istraživanjima pozitivni rezultati mogu se postići jedino ako se služimo metodama i dostignućima dosadašnjih istraživanja dviju znanosti: lingvistike i psihologije, odnosno ako u našim ispitivanjima dođe do nužne povezanosti lingvističkog i psihološkog istraživanja.

Upravo taj dvostruki (lingvistički i psihološki) pristup jezičnim fenomenima koji omogućuje razrješenje mnogih problema ne samo u znanosti o jeziku općenito, već i u pojedinim njenim područjima, navodi nas da ispitamo kako se u tom pogledu pristupalo kontrastivnoj analizi kao jednom od mnogih područja lingvističkih istraživanja.

3. Čini mi se da ponekad dolazi do nesporazuma ili, bolje reći, do krive interpretacije kontrastivne analize samo stoga što je neki lingvisti definiraju preusko ili jednostrano, a njeno područje djelatnosti svode na čistu primjenu, pa otuda i njeno suženo ime *primijenjena kontrastivna analiza*.

Jedna od najranijih definicija kontrastivne analize, a ona je bila osnovica svih početnih ispitivanja u tom području, iznesena je g. 1965. u *Bibliografiji kontrastivne lingvistike* i glasi: »Kontrastivna je analiza sistematsko uspoređivanje lingvističkih pojava dvaju ili više jezika, ne sa svrhom da se pokažu i uspostave genetički i tipološki odnosi, već da se nastavniku i piscu udžbenika pruži skup informacija koje im mogu poslužiti u pripremanju nastavnog materijala, u planiranju tečajeva stranih jezika i u razvijanju nastavne tehnike.«¹

Ja sam već u prvom svom članku o kontrastivnoj analizi,² g. 1967., (pa i nekoliko puta kasnije) reagirao na tu definiciju i na stanovište mnogih kontrastivaca koji su kontrastivnu analizu svodili na primijenjenu kategoriju. Kad sam organizirao Jugoslavenski hrvatskosrpsko-engleski kontrastivni projekt, od samog početka našeg rada isticao sam dva aspekta kontrastivne analize: općelingvistički i pedagoški.

Još sam se više udaljio od gornje definicije kontrastivne analize kad sam u organiziranju rada našeg engleskog kontrastivnog projekta formirao dvije skupine istraživača: 1) grupu lingvista, koji su počeli kontrastivnu analizu dvaju jezičnih sustava hrvatskog ili srpskog i engleskog; i 2) grupu postdiplomanata sa zadatkom da izvrše analizu pogrešaka koje se javljaju u procesu usvajanja engleskog jezika na hrvatskom jezičnom području.

¹ J. H. Hammer — F. A. Rice, *A Bibliography of Contrastive Linguistics*, Center for Applied Linguistics, Washington 1965, 41 str.

² R. Filipović, "Contrastive Analysis of Serbo-Croatian and English", *SRAZ*, 23/1967, str. 5—27.

Definicija iz g. 1965, a još više djela koja su slijedila kao rezultat kontrastivne analize pokazala su da će ta, nazovimo je, »tradicionalna« kontrastivna analiza svodi na lingvističko ispitivanje dvaju jezičnih sustava i da se rezultati tog rada baziraju na samo jednoj od dviju disciplina koje smo naprijed spomenuli kao ključne u istraživanjima jezika i njegova usvajanja, tj. samo na lingvistici, a da je psihologija bila posve zanemarena.

Kako je jedna od osnovnih namjena kontrastivne analize da unaprijedi nastavu stranih jezika, ne bi bilo prihvatljivo da se u njenom provođenju izostavi psihološki faktor. Ili, da se još jasnije izrazimo: pedagoški aspekt koji smo istakli kao jedan od dva glavna aspekta K. A. i koji je jugoslavenski engleski kontrastivni projekt uzeo kao svoj glavni zadatak, ne može se obraditi bez učešća psihološkog faktora. Na tu su pojavu zanemarenosti psihološkog faktora reagirali i psiholingvisti te su kritički ocijenili metodu i rezultate »tradicionalne« kontrastivne analize.³

4. Glavni prigovori psiholingvista toj tradicionalnoj kontrastivnoj analizi temelje se upravo na tome što se ta kontrastivna analiza sastoji samo od lingvističkog istraživanja, a potpuno isključuje udio psihologije. Ako se kontrastivna analiza sastoji samo od sistematskog uspoređivanja lingvističkih pojava, onda gubi kontakt sa stvarnošću — s učionicom ili komunikacijom. Iako ta kontrastivna analiza teži da predskaje i objasni učenikovo ponašanje, njena se procedura osniva na apstraktnoj koncepciji jezika, njeno se ispitivanje vrši u vakuumu, na apstraktnom nivou, izvan učenika i ne uzima se u obzir ono što se zbiva u učeniku, pa se kontakt između L_1 i L_2 i njegove kritičke točke izabiru arbitrarno. Tako provedena kontrastivna analiza uzima u obzir samo pogreške koje rezultiraju iz strukturalnih osobina dvaju sustava u dodiru i nikakve druge.

Nasuprot toj kontrastivnoj analizi psiholingvisti preporučuju *kontaktnu analizu*.⁴ Ta kontaktna analiza ispituje fenomene koji se javljaju za vrijeme kontakta dvaju lingvističkih sistema u učeniku u toku procesa poučavanja, odnosno usvajanja stranog jezika. U tom se procesu javlja individualni lingvistički sistem svakog pojedinog govornika (saussurianski govoreno *la parole — speech — govor*), pa kontaktna analiza ispituje kontakt takvih dvaju sustava u učeniku u toku procesa učenja. Kako se proces učenja odvija stupnjevito, tako da se u svakom stupnju usvajaju neki elementi stranog jezika i dodaju na bazu materinskog jezika, u toku usvajanja jezika cilja od početnog do onog najvišeg stadija stvaraju se prijelazni *aproksimativni sistemi*.⁵ Ti su aproksimativni sistemi fragmentarni i sadrže pored elemenata obiju jezika i elemente individualnog jezičnog sustava određenog pojedinca.

³ T. Slama-Casacu, "Psycholinguistics and Contrastive Studies", u R. Filipović (ed.) *Zagreb Conference of English Contrastive Projects 7—9 Dec. 1970*, Zagreb, Institut za lingvistiku, 1971, str. 118—206. i

W. Nemser — T. Slama-Casacu, "A Contribution to Contrastive Linguistics: Contact Analysis", u *Revue Roumaine de Linguistique*, 15, nr. 2, 101—128.

⁴ T. Slama-Casacu, "Psycholinguistics and Contrastive Studies", u R. Filipović (ed.) *Zagreb Conference of English Contrastive Projects 7—9 Dec. 1970*, Zagreb, Institut za lingvistiku, str. 196. i

W. Nemser — T. Slama-Casacu, "A Contribution to Contrastive Linguistics: Contact Analysis", u *Revue Roumaine de Linguistique*, 15, nr. 2, 101—128.

⁵ W. Nemser, "Approximative Systems of Foreign Language Acquisition", u R. Filipović (ed.) *YSCECP, Studies 1*, Zagreb, 1969, Institut za lingvistiku, str. 3—12, i u *IRAL*, IX, 2 (1971), str. 115—123.

Psiholingvistika, dakle, nudi novi metodološki pristup ispitivanju procesa usvajanja stranog jezika koji počinje s učenikom integriranim u svoj određeni kontekst. Prema tome, primijenjena kontrastivna analiza mora uzeti u obzir tu stvarnost od samog početka svog ispitivanja i glavni bi joj zadatak bio istraživanje kontakta koji se zbiva u učeniku. Kontrastivnu analizu koja ispituje taj kontakt u učeniku zvat ćemo *kontaktnom kontrastivnom analizom*, za razliku od one koja ispituje kontakt dvaju lingvističkih sistema apstraktno, a koju ćemo zvati *lingvističkom kontrastivnom analizom*.

Da bih pokazao kako se elementi te psiholingvističke metode mogu primijeniti u kontrastivnom proučavanju, opisat ću ukratko rad naših dvaju kontrastivnih projekata: Jugoslavenskog hrvatskosrpsko-engleskog kontrastivnog projekta i Zagrebačkog kontrastivnog projekta engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika. Uz to ću demonstrirati koliko se i kako u njihovim istraživanjima odražava psiholingvistički aspekt i koliko je u njima primijenjena psiholingvistička metoda.

5. U oba naša gore spomenuta kontrastivna projekta provedena je *analiza pogrešaka*, što znači da smo od samog početka rada odstupili od definicije iz god. 1965, koja daje samo opis lingvističke kontrastivne analize. U našem engleskom kontrastivnom projektu analiza pogrešaka vođena je paralelno s lingvističkom kontrastivnom analizom pa su se rezultati obiju analiza primjenjivali u izradi *pedagoških materijala*.⁶

U drugom našem kontrastivnom projektu hrvatskog ili srpskog jezika analiza pogrešaka provedena je *prije* nego što smo počeli s kontrastivnom analizom pa je izbor tema za ispitivanje izvršen na osnovi »osjetljivih točaka« u kontaktu dvaju jezika u učeniku u toku procesa učenja.⁷

Tako smo se u svakom projektu na svoj način približili učeniku više nego se to u prvom projektu na početku rada i moglo uočiti. Dobiveni rezultati bili su visoke vrijednosti i s psiholingvističkog aspekta.

Ali ne samo to! Išli smo dalje u svom nastojanju da kontrastivnu analizu i metodu rada što više približimo psiholingvistici, tj. da ih uvedemo u razred i približimo učeniku. Pedagoške materijale (sastavljene na osnovi lingvističke kontrastivne analize i rezultata analize pogrešaka) testirali smo u razredu i tako utvrdili njihovu vrijednost i primjenljivost u nastavi.⁸

Slijedeći korak u našem radu još je jače odrazio psiholingvistički aspekt našeg istraživanja. Organizirali smo posebno testiranje rezultata dobivenih u lingvističkoj kontrastivnoj analizi u nekoliko škola na oko 500 ispitanika.⁹

⁶ Vera Andrassy, "Errors in the Morphology and Syntax of the Parts of Speech in the English of Learners from the Serbo-Croatian-Speaking Area", u R. Filipović (ed.) *YSCECP, Pedagogical Materials I*, Zagreb 1971, str. 7—31.

Jasna Bilinić, "Errors in Morphology and Syntax of the Verb in the Speech of Learners of English in the Serbo-Croatian-Speaking Area", *Ibid.*, str. 32—59.

Stanka Kranjčević, "Errors in the Syntax of the Sentence in the Speech of Learners of English in the Serbo-Croatian-Speaking Area", *Ibid.*, str. 60—80.

⁷ R. Filipović, "Objectives and Initial Results of the Zagreb English—Serbo-Croatian Contrastive Project (Zadaci i prvi rezultati Zagrebačkog englesko-hrvatskog ili srpskog kontrastivnog projekta)", u R. Filipović (ed.), *Contrastive Analysis of English and Serbo-Croatian*, Volume I, Institut za lingvistiku, Zagreb, 1975.

⁸ R. Filipović, "Contrastive Analysis and Error Analysis in Pedagogical Materials", *YSCECP, Pedagogical Materials I*, Institut za lingvistiku, Zagreb, 1971, str. 1—6.

⁹ R. Filipović, "Testing the Results of Contrastive Analysis". A paper read at the 3rd AILA Congress in Copenhagen, 1972. *Rassegna Italiana di Linguistica*

Tako su ispitana sva područja interferencije koja su analizatori lingvisti utvrdili u toku svoga rada na lingvističkoj kontrastivnoj analizi. To vrlo sistematski testiranje pokazalo je da postoje slučajevi u kojima se rezultati lingvističke kontrastivne analize ne slažu s rezultatima testiranja. Taj je nalaz opravdao naše stanovište istaknuto na samom početku rada na engleskom kontrastivnom projektu da uz lingvističku kontrastivnu analizu treba organizirati i rad na analizi pogrešaka.

To testiranje izvršeno na pismenim testovima (najčešće na prijevodima) predstavljalo je i vrlo korisnu dopunu prve naše analize pogrešaka koja je bila provedena na sistemu usmenih intervju na engleskom jeziku.¹⁰ Ono je uz to provedeno u razredu i po svojoj tehnici rada uspostavilo tako potreban direktan kontakt s nastavom. I što je još važnije, registriralo je kontakt s učenicom u nastavnom procesu i njegovo ponašanje i reagiranje u nastavi, pa i to je jedan od elemenata kontaktne kontrastivne analize i psiholingvističkog aspekta opće kontrastivne analize.

6. Kad je psiholingvistika uvela jedan novi element u proučavanje procesa usvajanja sistema jezika cilja, i to tako zvane aproksimativne sustave¹¹, koji bi trebali pokazati stupnjevito usvajanje jezika cilja i isto tako gradualno gubljenje elemenata bazičnog (materinskog) jezika, mi smo rezultate naše analize pogrešaka koje se javljaju u toku usvajanja engleskog jezika usporedili sa stupnjevima adaptacije kroz koje prolazi kompromisna replika, engleska tuđica prije nego što je potpuno integrirana u sistem jezika primaoca, tj. prešla u repliku, englesku posuđenicu.

U tom sam ispitivanju utvrdio da se proces jezičnog posuđivanja i proces usvajanja stranog jezika poklapaju iako se kreću u suprotnom smjeru. Prvi (tj. proces posuđivanja) kreće se od sustava stranog jezika (jezika davaoca) prema sistemu materinskog jezika (primaoca), a drugi (proces usvajanja) počinje od materinskog jezika i ide u pravcu jezika cilja — stranog jezika. U oba se slučaja javlja interferencija i stupnjevito odstupanje od norme jednog jezičnog sustava (u prvom slučaju od norme materinskog jezika, a u drugom od norme jezika cilja).

Stupnjeve odstupanja od norme jezika primaoca u procesu jezičnog posuđivanja možemo vrlo često utvrditi na različitim oblicima posuđenih riječi i konstrukcija kvalitetno i vremenski i svrstati ih u sistem koji sam nazvao *kompromisni sistem*. Kako se i u procesu usvajanja stranog jezika javljaju odstupanja od norme tog jezika u stupnjevima koje psiholingvistika naziva aproksimativnim sistemima, gornja paralela potvrđuje mogućnost formiranja aproksimativnih sistema na istoj osnovi. To je osobito važno stoga što psiholingvistika nije još definirala prirodu i karakter tih sistema.

7. Očito je da rad na našem engleskom kontrastivnom projektu nije još završen bez obzira na to koliko je posla dosad učinjeno. Moramo dalje nastaviti naš rad na osnovi principa koje smo dosad utvrdili i primjenjivali. Ti se principi, kao što smo vidjeli, kreću i u okvirima koje smo naprijed opisali kao psiholingvistički aspekt kontrastivne analize. Ako želimo govoriti o budu-

Applicata, V, 2, Roma 1973, str. 155—156, i u G. Nickel (ed.), AILA Third Congress — Proceedings Vol. 1, *Applied Contrastive Linguistics*, Heidelberg 1974, str. 97—109.

¹⁰ Vidi bilješku 6. i 9.

¹¹ Vidi bilješku 5.

ćim zadacima našeg Projekta unutar psiholingvističkog aspekta, onda se naš rad može i mora kretati u pravcu koji je zacrtala psiholingvistika, a to je da moramo dalje proučavati: 1) proces koji se odvija u svijesti učenika dok usvaja strani jezik, 2) pojave koje se javljaju na relaciji materinski — strani jezik, i 3) kako uvjeti koji vladaju u razredu i vremenski period u kome se odvija nastava djeluju na proces usvajanja stranog jezika. Pored toga, projekt će pratiti istraživanja koja će psiholingvistika voditi u vezi s aproksimativnim sistemima u nastojanju da se utvrde pravilnosti u njihovoj strukturi. Rezultatima tog ispitivanja sigurno ćemo se koristiti u svom daljem radu.

U području analize pogrešaka planiramo daljnja istraživanja, koja bi trebala baciti više svjetla na psiholingvističku prirodu kontrastivnih faktora u učenju i poučavanju stranog jezika. Trebalo bi ispitati moguću korelaciju između prirode i frekventnosti pogrešaka i stupanj različitosti pojedinih lingvističkih sekvencija od temeljnih semantički osnovanih kognitivnih struktura.

Zatim planiramo nastavak rada na razradi kompromisnog sistema koji kao neki korpus pogrešaka obuhvaća sve pogreške tipične za učenika engleskog jezika na hrvatskom ili srpskom jezičnom području. Njegova vrijednost je višestruka; on može poslužiti u daljnjem istraživanju aproksimativnih sistema, ali i kao izvor informacija nastavnicima i piscima udžbenika, jer signalizira područja u engleskom jeziku u kojima očekujemo devijacije od norme.

8. I da zaključimo! Naše dosadašnje izlaganje pokazuje da je kontrastivna analiza složena disciplina i da je treba uzeti globalno sa svim njezinim elementima. Ako je njezin osnovni interes usmjeren na učenika stranog jezika i na procese koji se odvijaju u njegovoj svijesti dok usvaja strani jezik, onda ona djeluje na nekoliko nivoa: 1) kao lingvistička kontrastivna analiza; 2) kao kontaktna kontrastivna analiza; 3) kao analiza pogrešaka. Veći dio elemenata koji su uključeni u tehniku takvog ispitivanja pripadaju psiholingvističkim metodama, pa smatramo da tako organizirano i provođeno istraživanje predstavlja psiholingvistički aspekt kontrastivne analize.

Ivo Škarić

PRIRODNA METODA USVAJANJA DRUGOG ŽIVOG JEZIKA

Za razliku od nekih drugih vještina i znanja, govor ima još i oznaku prirodne ljudske sposobnosti. I dok za nekoga koji ne zna povijest, zemljopis ili filologiju možemo reći da je neuk, za onoga koji ne može govoriti kažemo da je defektan, podjednako kao da je slijep, gluhi ili uzet. Iz skupa znanja i vještina govor izdvajaju u autonomnu sposobnost njegove posebne funkcije i njegovi posebni organski mehanizmi. Govorne funkcije su raznolike, a Jakobson ih je izdvojio i sustavno iznio šest: konativnu, fatičku, metajeziku,